

SÓFÁR

ב"ה

5778. kiszlev, XX. évfolyam 5. szám, 2017. november

A Nyíregyházi Zsidó Hitközség lapja

20 ÉVES A NYÍREGYHÁZI ZSIDÓ HITKÖZSÉG LAPJA

„Címünkről: Sófár, de miért?

A sófárt, mint a Ros Ha'sana legfőbb kel-lékét nem kell bemutatni a zsidó olvasó-nak, azonban az talán magyarázatra szo-rul, hogy ennek a hangszernek – mert a sófár tulajdonképpen hangszer – a neve miért alkalmas arra, hogy egy újságot ne-vezzünk el róla. A sófárt nem csak újévkor használjuk, hanem egész elul hónapban a sábesz kivételével minden sáchresz után, egyben jelezve a Félelmetes Napok eljövete-létét, illetve Jom Kippur végén a Neila ima után, mely jelzi a böjtnap végét, sorsunk megíratásának lepecsételését. Mindezek mellett őseink használták a sófárt olyan al-kalmakkor is, amikor ki akartak hirdetni valamit, így a sófár hangjával hívták össze a közösséget. Szeretnénk, ha a mi újságunk is ilyen célt szolgálna: ...olyan tagokat is toborozna, akik beállnak a hitközség aktív tagjainak sorai közé, gyarapítva program-jaink résztvevőit és felpeszdtíve a szabolcsi zsidó életet.”

A Sófár első számának fejléce

1997. november elsejei dátummal, ezzel a ma is aktuális befejezésű beköszöntővel indult útjára a Sófár. Szellemi atyja, alapítója és első szerkesztője Tóth Péter (családnevét később Tóth-Ábrira változtatta), aki egy tokaji hitközségi kiránduláson ve-

tette fel az újságkiadás ötletét. 2009-ig szerkesztett és ő látta el a tördelői teendőket is; remek fotói, amint az átállás a fejlettebb nyomdatechnikára lehetővé tette, minden számban megjelentek. Nyolc évvel ezelőtt Pristtyák József vette át a tördelést, majd 2014-től Talpas Sándor, ez év köze-pétől pedig a Gprint Iroda, amely 2004-től végzi a nyomdai munkálatokat is.

Elismerés és köszönet mindnyájuknak!

Önarckép. Tóth-Ábri Péter fotója

Az első számból megtudhatjuk, hogy Kertész Gábor személyében új elnököt vá-lasztott a hitközség. Ő volt az első elnök, aki a háború után született nemzedékből került ki. Kezdetben hét-, majd öttagú ve-zetőség élén állt 2011-ben történt lemondásáig. Az 1997. végén megválasztott ve-zetőség további tagjai voltak: Markovics Gyula elnökhelyettes, Feiler Herman val-lási vezető, Nánási Mihályné, a nőegylet vezetője, Galambos Zoltán, a kegyeleti

helyek felelőse, Sárosi György fenntartási és fejlesztési vezető, végül György András kulturális és tájékoztatási felelős. A felsoroltak közül hárman sajnos már nincsenek közöttünk...

Az első, mindössze négyoldalas szám „Mi történt?” című rovatának egyik rövid híre megemlíti, hogy ellátogatott a hitköz-ségbe egy izraeli küldöttség a Haifa melletti Kiryat Motzkin városából. A Chajim Tzuri polgármester által vezetett delegáció azért érkezett Nyíregyházára, hogy előkészítse a testvérvárosi kapcsolat felvételét. 1998-ban realizálódott a terv, ezután több kultu-rális és diákcsera program valósult meg. Néhány éve minden különösebb ok nélkül szünetel az együttműködés. Hitközségünk ez év elején megpróbált közvetíteni a két város önkormányzata között. Reméljük, hogy jövőre, a 20. évfordulón felújítják az éveken át mindkét fél számára gyümölcsö-zőnek bizonyult kapcsolatot.

2014-ben a Sófár Raoul Wallenberg díjat kapott, azóta látható a fejlécen a tragikus sorsú svéd zsidómentő diplomata portréja.

Két évtized szerzőinek nevét felsorolni hosszadalmas lenne. A régi számok ol-vashatók honlapunkon: www.sofar-ujsg.hu, de többségükből megtalálható egy-két nyomtatott példány a hitközség irodájában is.

Köszönjük minden eddigi állandó és alkalmi szerzőnknek az önkéntes munkát, köszönjük olvasóinknak az odafigyelést és a visszajelzéseket! Bízunk benne, hogy lesz, aki a további kerek évfordulókon visz-szatekintsen a lap történetére.

Emlékeink

A Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár felkérésére 2017. szeptember 14-én előadást tartottam a könyvtár konferenciatermében Zsidó emlékek Nyíregyházán és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében címmel. Többek között az ún. oral history-ról beszéltem, amelynek leggyakoribb magyar fordítása: elbeszél történelem, és amely ma már elfogadott műfaj kutatói körökben. A módszer egyéni történetek, interjúk feldolgozására épül, és a mi esetünkben, mivel hitközségünkönél elenyészően kevés az írásos dokumentum (nem mellelleg: a fotódokumentum és a tárgyi emlék is), különösen fontosnak bizonyul.

Néhány, akkor még feldolgozatlan történetet is megemlítettem, ezek közül adok közre most hármat.

A TEKERCSÉK SORSA

A mi hitközségünk legrégebb tárgyi emléke néhány tóratekercs. Számunkra ezek felbecsülhetetlen értékűek. Korukat nem tudjuk biztosan, de nagyon valószínű, hogy a háborút túlélve valamilyen égi csoda vagy emberi segítség folytán maradtak meg. Többször próbáltunk a végére járni egy legendának, ami szerint az evangélikus egyháznak köszönhető a tekercsék megmaradása, de ezt sem Bozorád Zoltán lelkész úr, sem más hiteles egyházi személy nem tudta megerősíteni. Akárhogy is történt, ezeket a pergamentekercseket, bár néme-lyikük kisebb-nagyobb javításra szorult, a mai napig használjuk az istentiszteleteken, és remélhetőleg még az utánunk következő nemzedékek is ezekből olvassák majd az ígét.

A megye több kisebb közössége tórájának és különböző kegytárgyainak sorsáról tudunk; érdekes módon a legtöbb történet nem zsidó emberektől származik. **Szép László** nyírbátori lakos, volt iskolaigazgató elbeszélése:

„Mátészalkán a hatvanas-hetvenes években nagyon rossz állapotban volt a zsinagóga belseje. Egy öregember vigyázott az épületre. Tőle tudtam meg, miért pusztultak el a kis zsidó temetők a nyírségi településeken: az a hiedelem járta, hogy oda pénz rejtettek el, és hát nekiálltak megkeresni. Ugyanezért kapartak a zsinagóga alapzatánál is. Majdnem összedőlt az épület, anynyit kerestél körülötte. Volt ott szanaszét hányva jónéhány tóratekercs, talán 10-15 darab. Kértem a gondnokot, adjon nekem egyet. Előbb vonakodott, de mikor mondtam, hogy elviszem az iskolába kiállítani, mégis adott, ha nem is teljeset, de három töredéket. Készítettem egy tokot, abban tartjuk. Hogy mi lett a sorsa a többi tekercsnek, nem tudom.

Kaptam egyszer egy tóratekercs töredéket Nyírvasváriban, ott tanítottam az ötvenes években – folytatta az elbeszélést. Egy gyerek hozta be az iskolába azzal, hogy a tyúkpadláson tartották. Egy részé-

ből dobot készítettek, mivel a pergament, úgy látszik, alkalmasnak találták a dobbőr pótlására. Megpróbáltam először lemosni róla a koszt, de a szer a festéket is feloldotta, úgyhogy inkább meghagytam abban az állapotában, amiben volt, és kiállítottam az iskolában.”

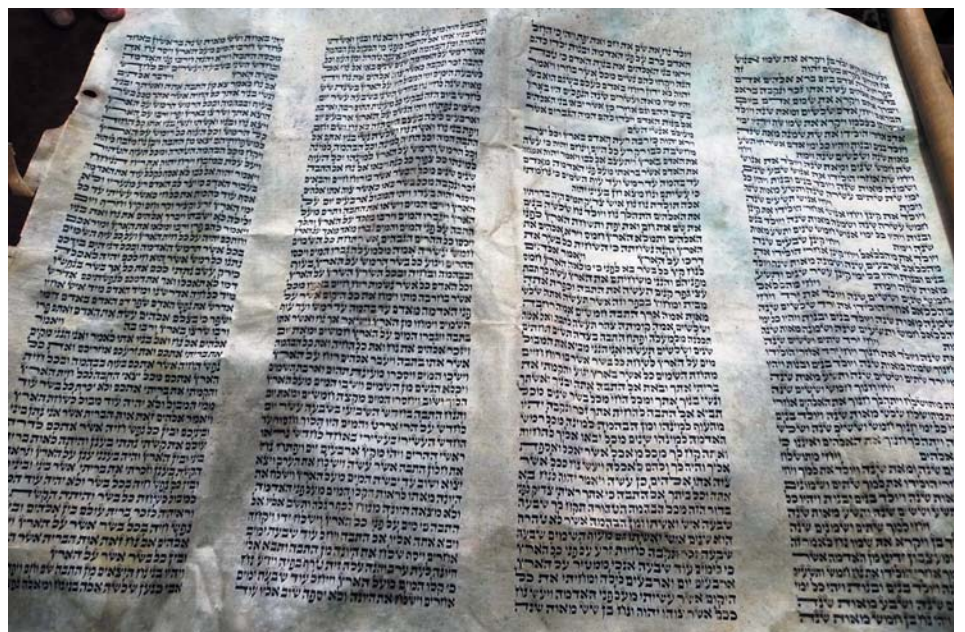
A HAAS CSALÁDNÁL

Nyár közepén egy fiatalember keresett fel, hogy megmutassa hetekkel azelőtt elhunyt nagymamája hagyatékáról készült fotókat. Érdekesnek bizonyult a furcsa Dávid csillaggal díszített hátlapú ingaóra, de annál is érdekesebb volt számomra a nagymama, özvegy Hegedűs Mihályné szül. Ignáth Szakál Julianna füzetbe írt visszaemlékezésének részlete, amely Haas Sándorról szól:

„...Én tiszta étellel jöttem férjhez. 24 éves voltam, de angyali életet éltem, pedig szerettem táncolni, dalolni. Nagy bálban csak háromszor voltam, de minden nap Istent dicsérő éneket énekeltem. 15 éves

koromtól dolgoztam, mert heten voltunk testvérek és én voltam a legelső gyerek, én segítettem a család jövedelmét gyarapítani. Tanultam is, mert engemet a szüleimtől egy nagy úriasszony kért, hogy adjanak neki örökbe, és énnekem jó lesz, és a családnak is. Mikor ez történt, a kérés, még akkor zsidó volt (az úriasszony), és szüleim nem adtak. Két év múlva Rómában, a pápánál megkeresztelkedtek katolikusnak. Így lettek zsidó-keresztények, hogy ne vigyék el őket, és én így kerültem hozzájuk. Tanítottak szeretetre, és amit mi tanultunk az iskolában, mert katolikus iskolába jártam. Építettek egy szép kis kápolnát, én tartottam rendben az oltárt, és minden vasárnap a család embereinek családostul kellett menni a kápolnába misére. Keme-cséről jött a plébános úr, Gyuriss Dénesnek hívták. Szombat délután akár református, akár katolikus és 3 zsidó család is, minden-kinnek jönni kellett, hogy megtanuljunk az énekeket és a szertartást. Olyan ösztörtartás volt az emberek között, azt nem tudom leírni, elmondani. Én voltam a kántor, vagyis a helyettese, és én mindig a nagy-ságos asszony és az úr mellett voltam. Ők úgy tanulták meg a szertartást, hogy kijárt hozzájuk a városból minden nagy ember. 52 cselédjük volt, aki ott laktak a tanyán.

Haas Sándornak hívták a családfőt, mal-ma, olajütője, szeszgyára és sertészhizlal-dája volt, és napszámos emberei is voltak. Nagyon jó ember volt, minden ember szerette és mindenki velét kezelt fogott és megkérdezte mindenkitől, hogy van. Én ezek között az emberek között éltem, mint fogadott gyermek, és mint alkalmazott. Szüleimmél is tartózkodtam és náluk is, és így példás életet éltem, mert én nem ahhoz mentem volna férjhez, akihez akartam. Átélttem leányfejjel azt a piszkálást, amit azzal a gazdag emberrel, a feleségével és

A nyírvasvári Tóratekercs töredéke

kislányával tettek. Nagyon szerették volna megmenteni őket, az egész nép, négy falu emberei is... Egy nap bejöttünk Nyíregyházára. A Szabolcs utca sarkán egy emeletes házból jöttünk lefelé, hogy menjünk ki a villamoshoz, mert ott állt meg. Akkor jött négy csendőr és megfogták mindhármójukat és elvitték. Nekem azt mondták, menjek szépen haza, előbb elöttem leplombázták az ajtókat, és oda senkinek nem lehetett bemenni...”

Eddig tart a feljegyzés Haas családot érintő részlete. A folytatáshoz nem fér kétség...

A FŐKÁNTOR UNOKÁJA

Dr. Giora Ram (sz. 1947. Budapest) Izraelben, Ramat ha'saronban él, interdiszciplináris kutató a fizika, matematika, informatika és orvostudomány területén. Egyetemi tanulmányait a rehovoti Weizmann Intézetben és Londonban végezte. Orvosi fizikából doktorált, megalapítója és elnöke az IMEXCO General Ltd-nek. Civil életében műgyűjtő, a konditermek megszállott látogatója és az erős paprika nagy kedvelője. 11 könyve jelent meg héberül és angolul, emellett filmekben és sorozatokban statisztál. És – mint az alábbiakból kiderül – van nyíregyházi kötődése is...

Nagyapád, Weiser Fülöp híres kántor volt Nyíregyházán. 2004-ben oda is elutaztál a gyökerek után kutatva. Mit kerestél és mit találtál? Milyen benyomást tett rád Nyíregyháza?

Az volt az első alkalom 1956 óta, hogy Magyarországon voltam. Semmit nem vártam, de élményekkel gazdagon, meghatottan tértem vissza. A Dohány utcai zsinagógában vettem egy CD-t, amin kántorok énekeltek, és amin két felvétel van nagyapámtól. Elérzékenyülve léptem be a zsinagógába, ahol hirtelen eszembe jutott, hogy voltam ott apámmal, sőt, bevillant az is, hol ültünk... Nyíregyháza ma modern, szép, tiszta város.

Miként hagytátok el Magyarországot?

A negyvenes évek végén otthonunk az illegális ifjúsági alija utolsó átmeneti állomásaként működött. 1949-ben a bátyám és a nővérem átlépték az osztrák határt és kivándoroltak Izraelbe. Apám, anyám (aki akkor állapotos volt) és én, aki két éves voltam akkor, másnap megpróbáltunk utánuk menni, de a határon elfogtak minket. Egy évre börtönbe kerültünk. Csak hét évvel később, 1956 márciusában kaptuk meg a vizumot, így indulhattunk el Izraelbe a Genovából Haifára tartó Salom nevű hajóval.

Az Izraelben élő magyaroknak két fő típusát ismerem: az egyik még sok év után sem tanult meg héberül, a másik már csaknem elfelejtett magyarul. Te ahhoz a

ritka fajtához tartozol, amelyek mind a két nyelvet bírja, sőt, angolul és németül is tudsz. Könyveket írsz héberül, verseket magyarul, és ahogy írtad: magyarul főzöl. Magyarul is álmodsz? Részbe a magyar kultúra az életednek?

Nem, a magyar kultúra nem az életem része, soha nem is volt az. Nem álmodom magyarul, de magyarul számolok... Szeretem az ételrecepteket és a magyar konyhát, főként azért, mert az otthont juttatják eszembe: anyám diploma nélküli séf volt. Elváltként randevúzatok, komoly előnyben van az a hölgy, aki beszél magyarul. Ez talán arra mutat, hogy mégis csak vonzodom a magyar kultúrához, mivel vonzodom a magyar nőkhöz...

A háború utáni magyarországi antiszemitizmusról az egyik könyvedben azt írtad: mikor megkérdezték édesapádtól, miért akar kivándorolni Izraelbe, így felelt: ha ott azt mondják majd nekem: büdös zsidó, tudni fogom, hogy meg kell mosakodnom. Van személyes tapasztalatod is az antiszemitizmusról?

Van személyes tapasztalatom, gyerekkoromból jól emlékszem a büdös zsidó-féle kifejezésekre. Máig érződik az antiszemitizmus Magyarországon, ott lebeg a levegőben.

Voltak valaha előnyeid vagy hátrányaid a magyar származásból?

A származásból se előnyök, se jelentős hátrányok nem voltak. Amikor Izraelben tanulni kezdtem, mégis volt két magammal hozott előnyöm: az egyik, hogy egy kicsit tudtam héberül, mert Pesten jártam chájderba, a másik, hogy az osztályban én voltam a legjobb matematikából.

Nem látszol vallásos életet élő zsidónak,

de a hit természetesen más dolog. Hívó ember vagy?

Igen, hívó vagyok, ortodox múlttal. Izraelben vallásos gimnáziumba jártam, minden nap fllint tekertem. Ma nem vagyok vallásos, de a hitem megmaradt.

Így szólt Giora címmel írtál bölcselekedéseket. Giora – vagy Zarathustra? Van valami közös Nietzsche és a te filozófiád között, vagy csak a szójáték kedvéért választottad ezt a formát?

Nietzschéről sokat írtak és sok mindent félreértelmeztek tőle, főként a nácik. Nem akarok most vitákba bocsátkozni ebben a témában, mert elméletei nem voltak különösebben meghatározók; így is, úgy is értelmezhetők. Csak egyetlen gondolatát idézem: Az ember Isten egyik tévedése, vagy Isten az emberé?

Aranyköpések az „Így szólt Giora” sorozatból:

Én vagyok az egyetlen, aki úgy gondolkodik, ahogy én.

Az asszonyok mindent megbocsátanak, máskülönben az emberiség már kihalt volna.

Amit nem lehet elérni szeretettel, azt el lehet érni több szeretettel...

Somos Péter

Weiser Fülöp 1879-ben született Zemplén megyében. Egy ideig Budapesten a Rumbach utcai zsinagógában kántorkodott, majd Nyíregyházára került a status quo ante hitközség Szarvas utcai zsinagógájába. 1932-ben munkaképtelennek nyilvánították. Néhány évvel később visszaköltözött Budapestre, ahol 1940-ben hunyt el.

SORSOK A MÚLTUNKBÓL

110 éve született Ámos (Ungár) Imre

„Pár napig otthon voltam szülővárosomban egy gyászszettel kapcsolatban. Ahogy elnéztem a régi bútorokat, nagyapám könyvszekrényét, pipatartóját, a régi gyertyatartókat, tükröket, mind egy-egy képet indított meg bennem. Már régebben is gyakran egy-egy tárgy indított munkára. A tárgyaknak külön élete van. Egyiket-másikat egész sajátos légkör vesz körül. Ezeknek az emlékképeknek a kivetítései érdekelnek újabban” – a bejegyzés 1935. december 21-ről való, írója Ámos Imre, és a szülőváros Nagykálló.

A festő képeinek ismerői ezt az ars poeticának is felfogható bejegyzést úgy is értékelhetik, mint Ámos új festői korszakát jelentő, önálló művésszé válásának kezdetét. Ekkor csak huszonnyolc éves, de már számos sikerrel és érdemmel elismert festő, aki eddigi eredményeit a mások tudásának gyors elsajátításával szerezte. Ám ha ennyire fontosnak tartotta maga is a gyermekkort, nézzük, milyen volt az.

1907. december 7-én Nagykállóban született és itt élt az érettségi megszerzéséig. Apját korán elveszítette, anyja, nagyanyja nevelte vallásos szeltemben. A város múltja egyébként is a hagyományok, a régmúlt tiszteletére figyelmeztetett. Az izraeliták mindig elég jelentős számban lakták, különösen, amíg itt volt a megyeszékhely, de vallási kegyhely is lett az idők során, mivel sok száz ember látogatta a csodarabbi, Taub Eizik Izsák sírját, itthagya kis papírkákra írott kívánságait. A régi világ történetei éppúgy elevenek még az ő gyermekkorában, mint a talmudot magyarázó nagyapa meséi. Az élet ezt egy időre elfelejteti ugyan a festővé váló fiúval, de egész művészetének a gyökere, meghatározó élménye, kiapadhatatlan forrása Nagykálló, a családi háttér, a bútorok jelképpé és önálló szimbólummá váló úturalója. Az árva és már akár keresőképesnek is mondható fiatalember nevelését egyik nagybátyja vállalja magára, beiratja a Műegyetemre. A jóindulatot tisztelve igyekszik meggyőzni a nagybácsit a fiatalember, mondván, hogy szívesebben tanulna festészetet. 1933-ban már a Tavaszi Szalon oklevelét kapja, egy év múltán első díjat nyer. A következő évben egy csoportos kiállításon már feleségével, Anna Margittal közösen állítanak ki képeket. A felforralt díjak úgy értékelték őt, mint akinek művészetére nagy hatással van Rudnay Gyula, Berény Róbert, Rippl-Rónai József. Valójában rövidítve végigjárja Ámos azt az utat, amit a XX. század forradalmi a festészetben jelentettek. A pillanatok pontszerű megörökítése, esetleg a kontúrok hangsú-

Önarckép kalappal

lyozása, hol átmenet nélkül használt erős színek, hol elmosódó víziószerű képek ejtették ámulatba a közönséget. Ez utóbbihoz érkezett el Ámos a harmincas évek második felétől. A maga útját hasonlítani is tudta a nemzetközi hírnév alapján jobban ismert festőtárs, Chagall művészetéhez. Mindketten hasonló élményvilággal rendelkeztek. Otthonról a zsidó vallás sok emlékét, tárgyi és rituális szokások alapján megelevenített jelképeit festették. Chagall az orosz zsidóság sorsát azonban saját fantáziáján szűrte meg, és ha ez úgy kívánta, a realitástól is elszakadva ábrázolta mondandóját.

Látszólag ugyanazokat a tárgyakat festette Ámos Imre is. A lényeges különbség, hogy bár a színek nem valóságosak, bár a mondanivaló jól érzékelhetően látomászerű, jelképpé emelkedő, de reális kötődésű. Nála az egyszerű megjelenő generációk víziója sem tűnik elképzelhetetlennek, mert a szobabelső valóságos tárgyai között tűnnek fel. Az elemzés csak több kép megidézésével lehetne teljes, ami illusztrálás nélkül nehezen lehetséges. Az Ámos művészetének motivációit és eredményeit értelmezni kívánóknak inkább azzal kell

tisztában lennie, hogy ez a gyakran víziószerű munkásság egyfajta tükröződése a 30-as évek második felében már nagyon is közeli veszélyérzetnek, a fasizmusnak.

Az emberhez méltatlannak tartotta azt a megkülönböztetést, amit a zsidóság számára is jelentett ez az örület. Hiába választották be a Nemzeti Galéria tagjai közé, ez nem mentette meg attól, hogy műterméből kilakoltassák, megélhetésétől megfossszák. Arról is tudunk tőle, és utóbb felesége visszaemlékezése alapján, hogy volt idő, mikor megélhetésükhöz kulacsok díszítését vállalták el. Az igazi megpróbáltatás azonban még csak ezután következett. 1940-ben már munkaszolgálatra osztják be, és csak rövid szabadságok adnak lehetőséget az alkotáshoz. Képei egyre inkább a halálról szólnak. Mintha érezné, hogy az ő temetése elmarad, hogy abból az iszonyatból, ami készül, nem maradhat ki ő sem. A festményeken gyakran saját halálát festi, imasállal betekert teste valóban csak a festményekről ismert, mert haláláról szinte semmit nem tudunk. Arról még fennmaradt naplója tájékoztat, hogy a lágerben milyen sok súlyos betegségen esett át, és hogy csak az élte, hogy haza szeretett volna térni feleségéhez, de 1944 végén vagy 1945 elején – valószínű egy szászországi táborban – meghalt.

Azóta tanulmányok, vázlatkönyve, naplója megjelenése tették nyilvánvalóvá, hogy benne a magyar képzőművészetnek egy nemzetközi méretekben is kiemelkedő tehetségű festőjét tisztelhetjük. Képeinek szuggesztív hatású látomásai ma is figyelemre méltóak: soha többé ne ismétlődessen meg sorsa.

Lácza Magdolna

Sötét idők

A holokauszt túlélő utolsó utazása

Garrick Feldman az Egyesült Államokban, Arkansas államban Jacksonville városban megjelenő, 1987-ben alapított „The Leader” elnevezésű újság főszerkesztője és szerzője.

Édesanyja halála után, 2017. szeptember 12-én jelentette meg a következő írását, melyet elküldött a Nyiregyházi Zsidó Hitközséghez is.

„Mert az Úr ismeri az igazak útját, de a gonoszok útja el fog veszni.” – Zsoltárok Könyve 1:6

Az előrejelzések szerint jövő vasárnap érkezik az Irma hurrikán Miamiába. 91 éves édesanyám, aki az elmúlt években már rossz egészségi állapotban volt, napról napra egyre gyengébb lett. Négy hurrikánt élt át, miután apámmal Floridába költöztek, és mintha már nem akart volna egy újabb szörnyű vihart megélni.

Kinézett az otthon ablakán, amelyben két éve lakott és érezte, hogy az Atlanti-óceánon közeledik a hurrikán. Átélt a 20. század borzalmait: Auschwitz, Ravensbrück, Frankfurt és Bergen-Belsen koncentrációs táborainak túlélője volt, és nem akart idős korában még egy katasztrófát látni. Édesanyám, Ilona öt nappal a hurrikán megérkezése és öt héttel a 92. születésnapja előtt örökre elaludt.

Életében erős volt, és soha nem veszítette el a hitét. Több mint 60 évvel ezelőtt menekült a családjunk Magyarországról az osztrák határon keresztül orosz katonákkal a hátunk mögött. Éjszaka volt, én anyám kezét fogtam, miközben apám az ölében vitte a kisöcsémet.

Anyám gyakran mondogatta: „A múltat nem felejtem, minden nap velem van.”

A haláltáborok tizenéves túlélője volt, ami azt jelentette, hogy erősnek kellett lennie, hiszen zsidók milliói veszítették életüket a holokauszt idején.

A háború előtt egy kis faluban, Nyírturán élt özvegy édesanyjával, Idával. Nyírtura Észak-Magyarországon található, Nyíregyháza város közelében. Szüleim a háború után ebben a városban házasodtak össze. 1944. április 16-án, közvetlenül peszach után, hajnali 5 órakor, amikor a nácik elrendelték a deportálást, ő, az édesanyja és rokonaik gyalog indultak el a hosszú úton a nyiregyházi gettóba. Május 14-én és június 4-én mintegy 6.500 környékbeli zsidót tereltek a vasútállomásokra. Mindegyik szállítmány legalább 40 marhavagonból állt, ezek mindegyikébe 70-100 embert zsúfoltak össze. Az emberek kénytelenek voltak állni az egész utazás alatt ennivaló és víznélkül. A 250 mérföldes út Auschwitzba több napot vett igénybe, a vagonokban sokan megfulladtak.

Testvérem, Steve a Washingtoni Holokauszt Múzeum kutatója. Megosztotta velem kutatási eredményeit az Auschwitzba

Ferenc és Ilona Feldman

vitt transzportokról, mivel a németek mindenről aprólékos nyilvántartást vezettek. Anyámat 1944. május 20-án szombaton deportálták 3.274 társával együtt Kassán keresztül. Május 23-án, sziván hó első napján érkeztek meg Auschwitzba.

Az életben maradtak az éhségtől és szomjúságtól szédelegve szálltak ki a vagonokból. Anyámat elválasztották a nagymamámtól, akit az idősekkel, betegekkel és kisgyermekes anyákkal együtt azonnal a gázkamrába küldtek.

A vonatok 1944 nyarán még hét hétig érkeztek, és 437.000 magyar zsidót szállítottak a haláltáborba. A legtöbben meghaltak Auschwitzban, kivéve az erős testalkatúakat, mint amilyen anyám is volt, őket a Német Birodalomban rabszolgaként alkalmazták.

Édesapám, Ferenc munkaszolgálatos volt, ő nem került Auschwitzba, nem úgy, mint a szülei és testvérei, akik mind ott haltak meg.

A nácik már elvesztették a háborút. A szövetségesek keleti és déli irányba is támadtak, közeledett a D-nap, már csak néhány nap volt hátra. A gyilkos gépezet azonban nem állt meg.

Auschwitzban meghalt több mint 1,1 millió ember, egyharmaduk 1944 nyarán.

„A rombolás mechanizmusa szerkezetileg nem különbözött a szervezett német társadalom egészének struktúrájától” – írta Raul Hillberg történész „Az európai zsidók megsemmisítése” című, úttörőnek számító holokauszt tanulmányában. A vonatok érkeztek időről időre, rendelkezésre állt a mérges gáz a gyilkoláshoz, a foglyokat kifosztották, elrabolt holmijaikat küldték rendszeresen a birodalomba. A brit történész, Hugh Trevor-Roper a holokausztot „a történelem legnagyobb kitervelt bűnelkövetésének” nevezte.

Anyám három hónapig volt Auschwitzban. Egy író szemével figyelte a részleteket. Hallotta a cigányok sírását, akiket a mellette lévő barakkban tartottak. A nyár folyamán mintegy 20.000 cigányt gázosítottak el. Sokan ellenálltak, de ugyanúgy benyomták őket a gázkamrába, mint millió más embert.

A hét hét alatt naponta öt szállítmány érkezett Auschwitzba mintegy 16.000 zsidóval Nikolaus Wachsmann, a közelmúltban közreadott „KL: A náci koncentrációs táborok története” szerzője szerint. Könyve a legteljesebb tanulmány a náci népirtásról, valóságghú leírás jól megrajzolt térképekkel és statisztikákkal, amelyeket az egyszerű olvasók is könnyen követhetnek. A haláltáborokban nem voltak tinédzser túlélők. Amikor a németek kezdtek tárgyalni a szövetségesekkel, fogolycseré érdekében az egyik transzportot, amelyben volt egy fiatal anya a gyermekeivel, Auschwitzon kívül állították meg.

Anyám napra pontosan egy évig volt fogoly: 1944. április 16-án ment be a gettóba, és 1945. április 15-én szabadította fel a brit hadsereg. Apámat a mauthauseni koncentrációs táborban az Egyesült Államok Hadserege 1945. május 5-én szabadította fel. A táborba belépő fekete katonák sírtak attól, amit ott láttak.

Édesanyámat múlt szerdán temettem el apám mellé, a Mt. Sinaii temetőben Miami-ban, két rabbi részvételével. A temetés zsidó szokás szerint történt kevesebb, mint 24 órával azután, hogy elhunyt. Az én szüleimnek van saját sírjuk, szemben az ő szüleikkel, több tucat rokonukkal és a több millió áldozattal, akiket gázzal megölték, elhamvasztottak, kiknek füstje és lelke Auschwitz kéményei fölé emelkedett, hamvaik szét-szóródtak valahol a lengyel földre.

Anyám pontosan 10 év és egy hónappal apám után halt meg. A halála utáni hetekben enyhe eső esett Arkansasra az Irma hurrikán utóhatásaként. Mintha az égbolt siratta volna az ember okozta és a természeti katasztrófák áldozatait.

Ők már többé nem rettegnek semmitől.

Fordította: Dr. Klein Éva

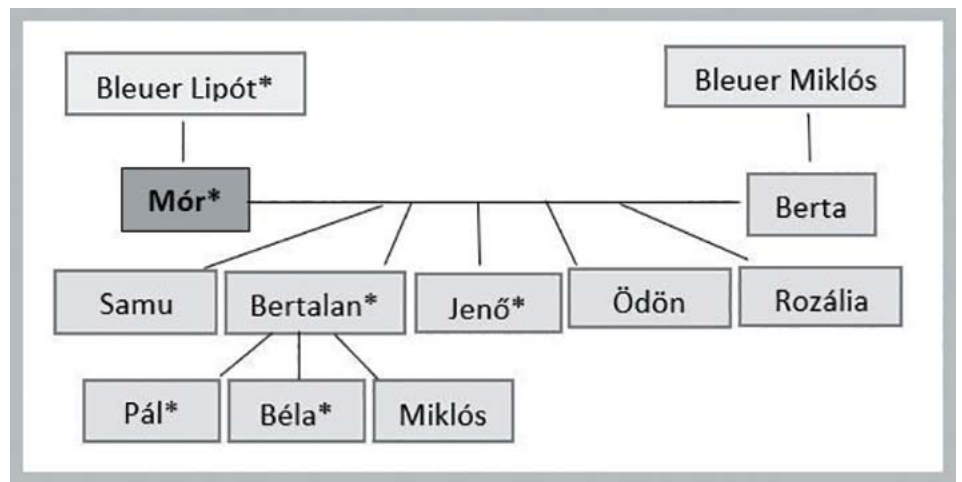
Egy szabolcsi földesúr: Bleuer Mór

Egy évvel ezelőtt kezdtem el kutatni a fiatalon elhunyt **Bleuer Rózsa** életét, kinek tehetségét csupán sírkövére vésett versei jelzik. Érzelmi indíttatású érdeklődésem egyre szélesebbé vált, amint újabb és újabb tagját ismertem meg e szerteágazó szabolcsi családnak, kik példamutató életvitelükkel maradandó értékeket teremtettek szűkebb és tágabb környezetükben. A Sófár hasábjain mutattam be a kivételesen karizmatikus nagykállói orvost és takarékpénztári igazgatót, **dr. Bleuer Miklóst**; a magyar igazságszolgáltatást tollával is szolgáló **dr. Bleuer Samu** ügyvédet; valamint a ma élő unoka, dédunoka visszaemlékezése alapján a rokonszenves, tehetséges ibrányi és szabolcsi földbirtokos **Bleuer – Benedek** családot, melynek négy tagja is a vészkor-szak áldozata lett. **Bleuer Mór**, akiről a következő írás szól, ez utóbbi családnak egyenesági fölmenője: nagyapja, illetve dédapja. Országos elismerést szerzett földbirtokos, Szabolcs megye fejlesztésén munkálkodó reformer, Ibrány hűséges lokálpatriótája, és nem utolsósorban a családi hagyományokat követő, jótékonyágáról híres adakozó.

A Bleuer család a XIX. század közepe táján került Ibrányba. Mór édesapja, Leopold először földbérlettel a faluban, majd megvásárolta a korábbi földesúr, Ibrányi Ferenc birtokának egy részét, s innen kezdve a saját földjein gazdálkodott. Birtoka az 1870-es évek végén már 1480 kataszteri holdat tett ki.¹ Fiai az ő hivatását folytatták: Sámuel Bujon, Mór és Lajos Ibrányban gazdálkodott, de életvitelszerűen csak Mór élt a faluban, Lajos Nyíregyházán lakott.

Bleuer Mór 1839-ben született, s 1865-ben vette feleségül unokatestvérét, dr. Bleuer Miklós legidősebb lányát, Bertát, akivel példásan szép házasságban élt. Házasságkötésük 25. évfordulóján nagy ünnepség keretében (melyen nem csupán a család, de Ibrány apraja-nagyja is részt vett) megismételték fogadalmukat, és a zsidó házaspárt – meglehetősen formabontó módon – a berceli református lelkész adta újra össze. A díszében résztvevők számára természetes volt, hogy – a házigazda indítványára – egy nagyobb összeget adományoztak a helyi izraelita iskolához megvételére.²

Mórnak és Bertának hat gyermeke született: Samu, Bertalan, Anna, Jenő, Ödön és Rozália (Lilly). Anna két évesen meghalt, sírköve az ibrányi temetőben áll. Samu budapesti ügyvéd lett, Bertalan és Jenő tanulmányaik befejezése után Ibrányban maradtak a földbirtokon, Ödön pedig mérnöknek tanult, s a fővárosban voltak vállalkozásai. Cégének kivitelezésében készült el pl. a nyíregyházi Takarékpálota, de vasútvonalak építése is fűződik nevéhez. Lilly Budapestre ment férjhez, s egy közgazdasági cikke bizonyítja, hogy ő is magas képzettséget szerzett.

Bleuer Mór sokoldalúan művelt ember és iskolázott mezőgazda volt. Ez utóbbit nem csupán írásainak szakmai színvonala igazolja, de az a tény is, hogy gr. Lónyay Menyhért⁴ rétközi uradalmának egy időben ő volt a jószágfelügyelője, 1884-ben pedig a kormányzat kinevezte a bogdányi járás állandó gazdasági tudósítójának.⁵ Írásából kiderül, hogy rendkívül problémaérzékeny és – ma úgy mondanánk – innovatív szakember volt, aki nem csupán saját birtokának fejlesztése ügyében munkálkodott, de lépten-nyomon rávilágított egy-egy javaslatának a magyar gazdaság egészére kiható előnyeire. Egyik ilyen munkája a turfa (tőzeg) ipari és mezőgazdasági hasznosításáról szól, mely önálló könyvként is megjelent,⁶ de többször publikált e témában a Nyírvidék és más lapok hasábjain is.

Ibrányban – így az ő birtokán is – a Tisza szabályozása előtti időkben nagy területen lúp, ingovány volt, melynek maradvá-

nyaként a talaj felszíne alatt tőzegréteg húzódott. Bleuer Mór az elsők közt volt, aki – főleg a német tapasztalatok alapján – fölismerte a tőzeg nemzetgazdasági hasznát. Saját birtokán is nagy lehetőséget látott e kincsnek a kiaknázásában, mert pl. az almóznál helyettesíteni lehetett vele a szalmát, melyből a szabolcsi vidéken sosem termelt elegendő, ezenkívül fertőtlenítő anyagként és tüzelőként is föl lehetett használni a tőzeget. Bleuer Mór nagy érdeklődéssel, nyitottsággal kezdte tanulmányozni a témát. Idehaza megkereste az ebben jártas szakembereket, ajánlásuk alap-

ján elolvasta a föllelhető német és magyar szakirodalmat, majd elhatározta, hogy elutazik külföldre, hogy személyesen is lássa, hogyan működik a turfaipar. Bécsbe, majd Münchenbe utazott, s tanulmányútjáról hazatérve az ibrányi birtokon ő maga is belevágott a turfa hasznosításába. Tapasztalatait – a kiemeléstől a fölhasználásig, a munkaeszközöktől a költségekig – a legapróbb részletekre kiterjedő pontossággal írta le.⁷ Bántotta, hogy bár a kormány is belátta, hogy ennek az anyagnak számos előnye van, a magyarországi turfaipar megteremtésének ügye nagyon lassan ment előre: „...ideje már, hogy a tervelgetés teréről a cselekvés terére lépjünk”⁸ – írta.

A megvalósulásnak azonban ezen a vidéken volt egy másik akadály: a szállításhoz szükséges szabolcsi utak rendkívül rossz állapota, illetve az ártéri vicinális vasút hiánya. Bleuer Mórnak e probléma megoldására is voltak javaslatai, amint ez kiderül a fent említett cikkéből, valamint Lónyay Menyhértnek sok évvel korábban hozzá írott leveléből, melyet – a téma újra napirendre kerülése miatt – 1896-ban megjelentetett a Nyírvidék.⁹ Bleuer Mór ekkor már két éve az ibrányi temetőben nyugodott. (A megálmodott kisvasút végül 1905-ben készült el.)

¹ Hegedűs Dezső – Szurdoki Miklós, A rétközi Ibrány. 2. kiadás. Ibrány, 2000. 42., 150.

² Nyírvidék, 1890. márc. 30.

³ A nagyüzemek és a kormányzat. Szociálpolitika Szemle, 1912. 2. évf. 21.sz. 318-319.

⁴ Gr. Lónyay Menyhért (1822–1884) politikus, miniszterelnök, publicista, az MTA tagja.

⁵ Budapesti Közlöny, 1884. márc. 5.

⁶ A turfa mezőgazdasági és ipari használata. Révai Kiadó, Budapest, 1890.

⁷ A turfa-iparról. Emlékirat Kállay András főispán Úrhoz. Nyírvidék, 1891. febr. 15., márc. 1., 8., ápr. 5.

⁸ A tőzegről. Földművelési Értesítő, 1892. okt. 16. 1097-1099.

⁹ Nyírvidék, 1896. máj. 24.

Ennek a vidéknek egyik fő mezőgazdasági profilja volt a dohánytermesztés. Bleuer Mórnak – mint dohánytermelő földbirtokosnak – ezzel kapcsolatban is voltak reformelképzelései, melyeket egy 1869-ben megjelent könyvében („*Dohány-egyedárusági reform*”) publikált. Rá jellemzően a könyv tiszta jövedelmét az MTA alapítójának gyarapítására ajánlotta fel.¹¹ A témával kapcsolatos szakértelmének más forrásokban is lehet tanúbizonyosságát találni. Ilyen például a Nyírvidék mellékletében megjelent „*Dohány-termelésünk és az egyed-árúság*”¹² c. írása, melyben nagy rálátással, szakértelemmel és precizitással – számos logikus és indokolt változtatást javasolva – foglalkozik a dohányültetéstől a -beváltásig tartó munkafolyamat minden apró fázisával, esetleges problémáival.

Bleuer Mór tagja volt több olyan testületnek, bizottságnak is, mely Szabolcs megye gazdasági fejlesztését szolgálta. Az üléseken való felszólalásaiból nagy felelősségérzet, naprakész tájékozottság derül ki, és nem utolsósorban az, hogy szinte minden fölvetődő problémára voltak megoldási javaslatai.¹³ Ahogyan nekrológiájában is olvashatjuk, külön szívügye volt a Felső-szabolcsi Tiszai Ármentesítési Társulatban való tevékenység. S nem csupán a társulati üléseken, de árvizek idején a helyszínen is kivette részét a munkából. Az 1888-as árvízveszély idején például ő volt a térség vészbizottsági elnöke.¹⁴

Édesapjához és a család többi tagjához hasonlóan ő is nagyon sokat jótékonykodott. Nevét megtaláljuk országos listákon (pl. pénzt adott a bukaresti református templom építésére vagy a vagyontalan honvédözvegyek és -árvák javára¹⁵), a legtöbbször azonban a megyében, de főleg Ibrányban támogatott nemes célokat és szegény embereket. Egy nagyobb összeggel járult hozzá (édesapjával együtt) a Szabolcs megyei gyermekmenhely létesítéséhez,¹⁶ s az ő kezdeményezésére lett Ibrányban izraelita iskola. De pénzjuttalommal ösztönözte az ibrány református elemi iskolásokat is a szorgalmas tanulásra.¹⁷ Kemény teleken fűteni való szalmát osztott szét a szegény lakosok között, az 1893-as kolerajárvány idején pedig két társával együtt ingyenes gyógyszerekkel és erősítő táplálékkal látta el a betegeket.¹⁸ „*A Bleuer család túltett e kor más földbirtokosain humanitárius ténen*” – olvashatjuk Hegedűs Dezső és Szurdoki Miklós Ibrányról szóló könyvében. Ennek egyik legszebb példája az első ibrány óvoda megalapítása. A Bleuer Lipót és Mór által létrehozott óvodaalapból a család 1890-ben megvásárolt egy épületet a felekezeti nélküli kisdedővő számára. Eleinte nyári óvodát működtettek itt, majd egyéb célokra is használták. Végül a Bleuer család 1911-ben átalakíttatta az épületet, és mindennapos községi óvoda lett belőle. Évtizedeken át nagyon sok ibrányi kisgyereknek adott második otthonot, mígnem 1996-ban lebontották. Az emléktábla, mely az óvoda falán állított emléket az adományozóknak, most az ibrány helytörténeti múzeumban látható. Bleuer Mór végrendeletében azonos összeget hagyományozott a kisdedővő fejlesztésére és az izraelita elemi iskolába járó szegény gyerekek tandíjára. Pénzt hagyott ezen kívül a szegényalpra, a szegények közötti azonnali szétosztásra, valamint egy nagyobb összeget a 10 évnél régebben nála szolgáló cselédeire.¹⁹

Ibrányban mintaszerű jelenség volt, ahogyan a keresztény és a zsidó közösség együtt, egymást segítve élt. Mint fentebb láttuk, Bleuer Mór felekezetre való tekintet nélkül támogatta a falu szegényeit, iskoláit, óvodáit. A hála azonban nem maradt el a falu részéről sem, ezt bizonyítja egy szép történet. Az ibrány zsidó hitközség 1893-ban elhatározta, hogy templomot épít. Önerőből

Az emléktábla, amely az azóta elbontott óvoda falán állt

azonban ezt nem tudták volna megvalósítani, de „*Ibrány községének keresztyén vallású gazdaközönsége hozzá járult e szent célhoz azzal, hogy négy vasúti kocsit terméskövet szállítottak Kemezséről és az építkezésre szükséges fának hazaszállítását is ígérték*” – adja hírül a Nyírvidékben Bleuer Mór hitközségi elnök és Boschán Jakab alelnök.²⁰

Bleuer Mór már nem érte meg az izraelita vallás törvényes egyenjogúsítását, de ő és hittársai megkapták ezt jóval korábban Ibrány lakosaitól. S meggyőződése, hogy ebben elvitathatatlan szerepe volt ennek a nemes szívű földesúrnak, aki egész életével bizonyította, ami a nekrológiájában is áll: „*Igaz ember volt a legnemesebb értelmében a szónak.*”

Hosszas szenvedés után élete 55. évében hagyta itt ezt a világot, melynek jobbításán, boldogításán egész életében fáradozott. Temetésén a nyíregyházi izraelita hitközség gyászzenéje után Szikszay András református lelkész tartott gyászbeszédet. Szerető családja, rokonsága, barátai, tisztelői és a falu lakossága harangzúgás mellett kísérték koporsóját a zsidó temetőbe.²¹

Utóhang

Az ibrány birtokot Bleuer Mór két fia, Bertalan és Jenő vette át, majd Bertalan korai halála után az ő részét özvegye, majd az ő két fia, Pál és Béla tette egyre virágzóbbá, modernebbé. Pál fiatalon meghalt, így Béla a szakolyi birtokával párhuzamosan felügyelte az ibrány gazdaságot is. Jenő, aki szintén gyönyörűen prosperáló gazdaságot vezetett, 1934-ben beköltözött Nyíregyházára, de 1943-ban bekövetkezett halála után Ibrányban temették el. Béla élete 1944-ben a melki haláltáborban ért véget...

Nyíregyháza, 2017. november 10.

Urbán Terézia

¹⁰ Az egyedáruság az államnak azt a jogát jelenti, hogy dohányt csak az állam engedélyével szabad termelni és csak neki eladni.

¹¹ Akadémiai Értesítő, 1869/5. 176.

¹² Nyírvidék, Gazdasági Értesítő. A Nyírvidék melléklete, 1885. máj. 3., 17., 31., júl. 5., aug. 2.

¹³ Pl. Nyírvidék, 1885. márc. 1.

¹⁴ Nyírvidék, 1888. márc. 24.

¹⁵ Protestáns Iskolai Lap, 1866. ápr. 1., Budapesti Közlöny, 1878. márc. 29.

¹⁶ Nyírvidék, 1885. ápr. 12.

¹⁷ Nyírvidék, 1893. júl. 16.

¹⁸ Nyírvidék, 1881. jan. 8., 1893. dec. 24.

¹⁹ Hegedűs Dezső – Szurdoki Miklós, A rétközi Ibrány. 2. kiadás. Ibrány, 2000. 88-89.

²⁰ Nyírvidék, 1893. júl. 2.

²¹ Nyírvidék, 1894. febr. 25.

„A zsidóság elszaporodása Szabolcs vármegyében”

Ezzel a címmel jelent meg dr. Vác Elemer tanulmánya, mely a Szabolcsi Szemle 1940. évi 8. számának 123-137. oldalán olvasható. Nyitó gondolatai a következők:

„A mai magyar élet egyik nagy problémája a zsidókérdés, az elmúlt száz év alatt oly rendkívüli mértékben elszaporodott, főképp a beszivárgott zsidóság vissza-, illetve kiszorítása a gazdasági és kulturális életből. Megoldásra váró kérdés azonban a mai magyarországi zsidóság számának a csökkentése is, a zsidóság kitelepítése, mert már egyszerű itt létük is károsan és ártalmasan befolyásolja nemzeti életünket. A zsidóság elszaporodásáról Szabolcs vármegyében hatalmas kötetet lehetne és kellene írni.”

Ezen értekezésből kiderül, hogy Szabolcs vármegye levéltárában már 1770. és 1848. évekből maradt fenn részletes zsidóösszeírás. Dr. Vác Elemer felvetette ezek hitelességét, mert az összeírások módja is kétegyeseket támaszthat, de szerinte ez nem érinti az összeírások számszerű adatait. A számok tárgyilagos képet adnak elfoglaltság és beállítottság nélkül.

Az 1720. évi népesség összeírásánál a zsidók száma az egész országban alig volt több 11 ezernél (Szabolcsban 30 fő).

Szabolcs vármegyében 1770-ben 1001 zsidó élt. A legtöbben Újfehértón 55 fő,

Kisvárdán 38 fő, Balkányban 35 fő élt. Nyíregyházán és még 20 községben nem laktak zsidók.

1787-ben II. József általános népösszeírást rendelt el. Szabolcs megye összlakossága 104.805, a zsidók lélekszáma 2.776 (465 család) volt.

Részletes és csaknem teljes összeírás 1848-ból maradt fenn, amiből megtudhatjuk, hogy minden Szabolcs megyei községben laktak zsidók, számuk 10.184 fő. Újfehértón 830, Kisvárdán 708, Nagykállóban 588, Balkányban 438, Tiszalökön 366, Nyíregyházán 68 lélek élt.

1930-ban Szabolcs megyében 25.575 zsidót számláltak: Nyíregyházán 5.134, Kisvárdán 3.658, Újfehértón 1.228 főt.

A zsidóságot a magyar nép testére fonódó gyűrűzethez hasonlította Bartha Miklós egyik munkájában, amely gyűrűzetnek végső munkaeredménye lett volna a magyarság megfulladása.

A statisztikai adatok szerint 1899-1913 között Szabolcs megyéből 37.310 lakos vándorolt ki és ezek közül 37.214 színmagyar. Az ismertett zsidó összeírások bizonyítják, hogy a szabolcsi magyarság kivándorlásával párhuzamosan hogyan szivárgott be a zsidóság, hogyan növekedett száma 1770-1930-ig 1.001 lélekről 25.575 lélekre.

Az értekezés végén részletes táblázat

mutatja be helységenként az 1770. és 1880. évi zsidóösszeírás adatait.

A Központi Statisztikai Hivatal 2011-ben végzett népszámlálási adatai Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére vonatkoztatva: a megye összlakossága: 559.272 fő, ebből zsidó vallású 117 fő. Nyíregyházán 68 lélek vallotta magát zsidónak, a megye többi városában 33, nagyközségekben 16 lélek.

Dr. Vác Elemer (1908-1996) történész, főlevéltáros, lapszerkesztő. Bölcsészettudományi és tanári oklevele mellé a levéltárosi szakképesítést is megszerezte, öt éven át dolgozott az Országos Levéltárban, mielőtt Nyíregyházára került. 1938-tól 1944-ig tevékenykedett Szabolcs vármegye levéltára élén. Nyíregyházán a Besenyei Társaság táj- és népkutató szakosztályának elnöke, a népfőiskola igazgatója, a nyíregyházi Kaszinó főtiktára tisztségeket töltötte be. Az Országos Luther Szövetség igazgatója is volt. 1941-ben az evangélikus templomban feleségül vette Hogyan Máriát. A háború után emigrált és 1948-tól haláláig Argentínában élt. *„Leánya dr. Besenyi Károlyné Vác Zsuzsanna 2013-ban a levéltárnak adományozta levelezését, cikkeinek, előadásainak kéziratait és az argentinai egyházszerkezetről írt esszéjét.”* (szabarchiv.hu)

Életrajzi lexikonokban hiába keresnénk, nem emlékeznek meg róla.

Timár Éva

„Szaporodjatok és sokasodjatok...”

Chesván hó 20. napján ismét örvendetes esemény színhelye volt a nyíregyházi zsinagóga: Sharon és Maya álltak chupa alá. A szertartást Verő Tamás rabbi vezette le. Nógrádi Gergely főkantór éneke sokáig emlékezetes maradt a megjelentek számára.

Mazel tov az ifjú párnak!

Tóth-Ábri Péter felvételei

Keresztény egyházak – holokauszt

A Civitas Europica Centralis Alapítvány munkatársai 2015-ben kezdték azt a kutatást, aminek a témája *Az egyházak szerepének vizsgálata korabeli sajtó és levéltári anyagok alapján az antiszemitizmus megerősödésében Csehszlovákiában Magyarországon és Romániában a két világháború közötti időszakban.*

Hipotézisük megfogalmazásakor abból indultak ki a kutatásban, hogy a II. világháború utáni Közép-Kelet-Európa országaiban elmaradt a történetekkel való szembenézés, s ennek következtében az újabb és újabb társadalmi sérülések egymásra torlódása mélyen elfedte – és elfedi mind máig – az egykori szereplők, intézmények, így az egyházak felelősséget.

Holott „*Nem elég magára az embertelen náci rezsimre emlékezni, a teljes képhez az is hozzátartozik, hogy miként működött eközben a társadalom többsége. Fellélegezve, ha az ember maga nem volt érintett? Vagy kis előnyöket kicsavarva az üldözöttek rovására? Vagy egyszerűen félrenézve, hogy aztán önfelmentést keresve mindent a politikai vezetésre fogjon? Hogy másoknak semmi felelősségük nem lett volna abban, hogy idáig fajultak a dolgok?*” – mondotta Angela Merkel Dachauban 2013 augusztusában.

Tegyük mindjárt hozzá: **a társadalom többségének működését Közép-Kelet-Európa országaiban a politika mellett elsősorban az egyházak alakították, befolyásolták a vizsgált időszakban. A kutatás tehát arra kereste a választ, hogy a két világháború között az egyházak milyen módon tudták és akarták befolyásolni a társadalmat, a politikát, vajon volt-e, s ha igen, mekkora volt a keresztény egyházak felelőssége és szerepe az antiszemitizmus társadalmi térnyerésében? És vajon minden történelmi egyház azonos mértékben vett-e részt azokban a folyamatokban, melyek a holokauszthoz vezettek? A klerikális zsidóellenességnek mekkora volt a szerepe a zsidóság jog-**

fosztásában, a lakosság dezinformálásában, olykor elaljasításában?

Visszatekintve, a korabeli egyházi sajtó és levéltári anyagok alapján világosan kirajzolódik, hogy az egyes országokban milyen az adott kor társadalmi állapota, milyen az egyes vallások helyzete, szerepe, ill. az államalakulatok változásával az adott korszakokban az egyházi szereplők milyen módon reagáltak a folyamatokra, a politikai változásokra.

Magyarországon a katolikus, református, evangélikus egyházakat, ill. a katolikus szerzetesrendeket, **Romániában** a katolikus, református, görög katolikus és unitárius egyházakat, **Szlovákiában** a katolikus, református és evangélikus egyházakat vontuk be a kutatás körébe.

A kutatás során 3 típus rajzolódott ki. Ezek az egyes országokban és korszakokban, ill. egyházakban különböző arányokban voltak jelen.

PASSZÍV: alkalmazkodó, tájba simuló, inkább mulasztással vádolható. Az egyházi szereplők nagy része ebbe a típusba tartozik szinte valamennyi vizsgált egyházban;

NYÍLTAN ANTISZEMITA: a vizsgált országokban az államhatárok magyarok javára történő változásával arányuk megnő, több lesz az olyan aktív, faji ideológia által befolyásolt egyházi szereplő, aki nem a keresztényi szeretetet, szolidaritást prédikálja a szószekről és az újságokban, ill. sajtós, dogmatikai értelmezések mentén segédkezet nyújt a politikának a zsidótörvények legitimizálásában, a zsidó emberek teljes jogfosztásában;

SZOLIDÁRIS: vannak az egyházakban, akik a hatalommal szemben is kockázatot vállaló, szolidáris, segítőkész személyek. Kiváló emberek, akik akár életüket is kockáztatják az embertelenség tombolása közepette. Arányuk csekély.

Úgyanakkor nem tipizálható, amikor egyházi vezető személy kettős szerepben – úgy is, mint morálisan hiteles, nagy tiszteletnek örvendő egyházi vezető és úgy is,

mint a parlament felsőházának tagja – járul hozzá az erkölcsi normák relativizálásához, s ezzel a társadalom tagjainak lezüllesztéséhez.

A kutatás eredményeként elkészült 9 tanulmány, elkészültek az egyes egyházak szellemiségéhez kapcsolódó országos és helyi egyházi napilapok, hetilapok, havilapok és folyóiratok listái, ill. az ezek alapján kialakított adatbázisok (amelyek tartalmazzák a publikált zsidóságra vonatkozó cikkek és tanulmányok szerzőit, címeit és megjelenési adatait), továbbá elkészültek az ezekhez kapcsolódó szöveggyűjtemények.

A kutatási eredmények azt mutatják nekünk, ma élő embereknek, hogy amikor a morál vélt reálpolitikai feltételeknek akar megfelelni, szörnyű tévedések következnek be, s hatásuk beláthatatlan következményekkel jár. A történelem sajnos ismétli magát. **Mivel Közép-Kelet-Európa társadalmi nem néztek szembe múltjukkal, ennek következményei súlyosan viszaköszönnek.** A közelmúlt éveiben, de különösen a 2010. utáni időszakban a fajgyűlölet, az idegengyűlölet, a xenofóbia újra mindennapi élményünk. A politika, a társadalom, az egyházak menekültkrízisre adott válasza is ebből a múltból táplálkoznak.

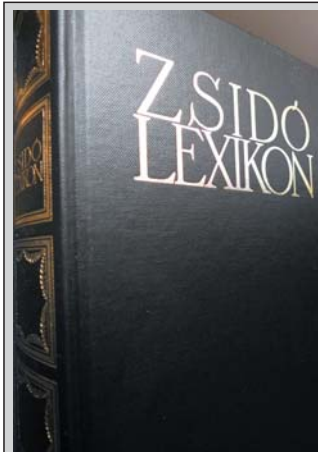
A szereplők kísértetiesen hasonlóan kezdenek viselkedni, mint a két világháború között. Az egyházak ebben a térségben jobb esetben hallgatnak, Ferenc pápa szavai ide nagyon szűrten érkeznek el.

Úgy gondoljuk tehát, hogy a kutatás aktualitása napról napra indokoltabb, a feltárt jelenségekkel való szembesülés talán segíthet a jelen kihívásainak emberséges megválaszolásában.

Az érdeklődők számára a www.cecidnet.honlapon érhető el az **EGYHÁZAK – HOLOKAUSZT / CHURCHES – HOLOCAUST** c. kötet

Törzsök Erika

a Civitas Europica Centralis Alapítvány elnöke

Megjelent az 1929-es Zsidó Lexikon reprint kiadása Randolph I. Braham professzor ajánlásával

„A két világháború közötti magyar lexikon kiadás kimagasló teljesítménye a könyv, amit Ön most a kezében tart. Fontos tényeket ölel fel az akkori magyar zsidó személyiségekről – írók, művészek, teológusok, bankárok és gyáriparosok –, akik gazdagították nem csak hazájuk, de az egész világ kulturális örökségét.”

Megvásárolható a Láng Téka Könyvesboltban

(1137 Budapest, Pozsonyi út 5., telefon: +36 1 340 4023)

Vászonkötésben (500 példány): 11 900 Ft

Fekete kecskebőr-kötésben, díszdobozban, sorszámozva (50 példány): 39 900 Ft

Megrendelhető a kiadónál (vizonteladónak kedvezményel).

E-mail: kiado@lang.hu Telefon: +36 30 931 3999, Rupp Erzsébet

Cserépdarabok Amerikából

Családi cseréptöredékek:

Megszületett a negyedik unokám Philadelphiában. Jó lenne, ha két szívem lenne és külön tudnának dobogni Pesten és Amerikában. Sajnos ez egy teljesíthetetlen fikció. Most azonban mi ketten, a lányom és két magyar unokám együtt repültünk megcsodálni az új jövőnyit, Louis Samuelt, azaz Samukát, aki 3800 grammal és 53 centivel jött a világra közel fél napi vajúdság után. Érdekes, hogy a körülmetélést már a kórházban elvégzik külön kérés nélkül. A fiamról röviden: Tamás 16 éve él az Egyesült Államokban kisebb megszakításokkal. Dolgozott több egyetemen, így Pittsburgban, Bostonban a Harvardon, jelenleg Philadelphiában. PhD fokozatot szerzett tudománygyászatból, letett három szakvizsgát, szerepelt több neves nemzetközi fórumon előadóként, jelentős publikációit közölték ismert szaklapok. Három és fél éve megnősült, amerikai orvosnőt vett feleségül. Első gyermeke Jackson Lóránt, jelenleg két és fél éves. A fiam csak magyarul beszél velem, az anyja angolul. Két nyelven ért és meg is szólal.

Néhány cseréptöredék zsidókról:

Amerika egy hatalmas olvasztótégely, rendkívüli találkozások és elválások színtere. Itt a zsidó nem vallás, nem kisebbség, hanem a nemzet alkotórésze a mindenkori létezés színterén. A fiamék egy közeli ligetes elővárosban laknak, ahol mindenki bérlő, és gyakran változnak a lakók. A mintegy 120 házban három év alatt 70% új bérlő. A bérlők között néhány érdekes zsidó családdal sikerült megismerkedni. Yogen és Floren tanulni jöttek Philadelphiába Izraelből. Néhány év múlva vissza is szeret-

nének költözni. Két gyerekük: Elmog és Sarah, az utcát már belakták, élvezik a mókusok fickándozását, amelyet ők törnek meg gyakorta. Az apa tudós, a feleség fényképész. Érdeklődők, nyitottak a világra. Lara és Ben szintén Izraelből jöttek, mindketten diplomások. A férj marokkói ősszel rendelkezik, a hölgy askenázi, európai származású. Hiányzik nekik a pezsgő élet, a szikrázó napsütés, a meleg; de kevésbé a fegyverpogás. Három gyermekük könnyen beilleszkedett, élvezik az amerikai focit, a szerepjátékokat, övük a jövő, szívesen maradnának. Sarah és Jonatán: a hölgy magyar zsidó elszármazott, a férj spanyolajkú, de Indiában született. Párizsban ismerkedtek meg, mindketten pszichológusok. A gyermek három éves, egészen jól beszél magyarul, az apa egy kukkot sem. Neki nagyon tetszik ez a helyzet. Sokat profitál a megismert viszonyokból. A család szereti a nyugalmat, csendet, szeretik őket és igyekeznek viszonzni a szeretetet.

Amerikai cseréptöredékek:

Mi az ünnepek elején érkezünk. Hatalmas a Halloween ünnep. Mindenütt tökkifirágások és felvonulások. Innen aztán nincs megállás. Jelmezes csinadratták, majd jön a Mikulás csilingelő szánon. A parkokban röpködnek az angyalkák. A karácsony megszámlálhatatlan csillogó-villogó díszekkel. Már küszöbön az újjeztendő és persze a farsang millió giccsel és cirkusszal. Még borsosak az árak, a zenélő hóemberek és az aranyló maszok árai, de lesznek még olcsóbbak is, csak vissza kell jönni és felvásárolni a sok kacatot a szezon után. A gyermekkultusz mindenütt óriási. A parkok, az áruházak tele vannak játszótérrel, ját-

szóházakkal, játékokkal. Ugye ez a mi jövőnk is?

Elutazásunk előtti napon lányom és unokám mindenáron New Yorkba akartak menni vonattal. A vonatút mindössze egyórányi. Városnéző busszal végigjárták a nevezetességeket, megcsodálták a hatalmas tízmillióes város minden szépségét és csúnaságát. Párszáz méterre voltak attól a helytől, ahol egy örült üzbegek menekült elgázolt és megölt több mint tíz embert, míg lelőtték. Ez is Amerika.

Utazási cseréptöredékek:

Kértünk a repülőjegyekhez belső reptéri transzfert nyavalyáinkból adódóan, mivel gyalog nem tudtuk volna megtenni az irdatlan távolságokat. A frankfurti repülőtér olyan hatalmas, hogy könnyen eltéved az egyszerű halandó, de ha ismeri is a viszonyokat, nehezen tud eligazodni a kapuk között. Már vártak bennünket kerekesszékekkel vagy elektromos kiskocsikkal, unokáink bánatára nem engedték őket felülni. Philadelphiában már a bejáratnál várt bennünket két tündéri fekete leányzó. Mindenhová elkalauzoltak minket, egészen a csomagkiadásig. Frankfurtban egy elektromos kiskocsival cikázott velünk egy úr a tömegben, így odaértünk az indulásra. A Liszt Ferenc repülőtéren két férfi kerekesszékekkel várt bennünket, egészen a futószalagig toltak, sőt, leszedték a csomagjainkat is. Feleségem igyekezett meghálálni a segítségnyújtást és egy méltányos összeget adott át az egyik úrnak. A válasz is megérkezett: Tessék még egy másikat is alácsúsztatni, mivel ketten vagyunk... Ekkor végképp megéreztük, hogy itthon vagyunk, hazaérkeztünk.

Dr. Doliny Tamás

TEMETŐI NYITVATARTÁS

Vasárnaptól csütörtökig 9-től 12 óráig.

Pénteken és szombaton,

állami és zsidó vallási ünnepeken,

valamint munkaszüneti napokon zárva.

Elérhetőség: +36-30-966-5719

SIMON GYULÁNÉ
SZ. ROTH ELVIRA
פיגה פערל בת ירמיה ז"ל
1922.12.22-2017.11.03.
EMLÉKE LEGYEN
ÁLDOTT!

CENTENÁRIUM

Idén száz éves a Balfour nyilatkozat

1917. november 2-án Arthur James Balfour brit külügyminiszter Walter Rothschildnak, a Brit Zsidó Közösség vezetőjének küldött levelében leszögezte, hogy „Őfelsége kormánya jóindulatúlag tekint a zsidó nemzeti haza megteremtésére Palesztinában, és minden tőle telhetőt megtesz e cél elérésének elősegítésére, miközben világosan kell látnunk, hogy semmi sem csorbíthatja a Palesztinában fennálló nem zsidó közösségek polgári és vallási jogait, illetve a bármely más országban élő zsidók jogait és politikai státusát.”¹

Ezen nyilatkozat fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni. Ez volt az első alkalom, amikor egy vezető világhatalom biztosította támogatását a zsidó nacionalizmus, a cionizmus iránt. Ugyanakkor a nyilatkozat eredményeképpen a Brit-Kelet-Afrikában létrehozandó zsidó államot támogató cionista hangok csillapodni kezdtek. Amikor Balfour egyszer Rotschildot megkérdezte, hogy ő személy szerint miért ellenzi a kelet-afrikai tervet, Rotschild azt válaszolta, hogy Jeruzsálem ugyanazt jelenti a zsidóknak, mint London az angoloknak.

A nyilatkozat megszületése előtt a világ különböző részein élő zsidó emberek elnevezték a cionizmust, félték az antiszemita következményektől. Azáltal azonban, hogy maguk mögött tudhatták a Brit Birodalmat, a zsidóságban az anticionista hangok minimálisra csökkentek. Még a legutódobb zsidók is – akik teológiai alapon elnevezték egy zsidó állam megalapítását – csatlakoztak a nagyrészt szekuláris cionista mozgalomhoz.

Természetesen nem lehetett szemet hunyni a területen élő arab többségi lakosság fellett sem (akik később kialakították maguknak a palesztin identitást). Ez a közösség nem nézte jó szemmel a Palesztinába tartó zsidó migrációt. Ezzel kapcsolatban idén az Egyesült Királyság kormánya kijelentette, hogy az 1917-ben Palesztinában élő arab lakosság jólétét figyelembe kellett volna venni.

A Balfour Nyilatkozat ugyanakkor figyelembe vette az arabok jólétének helyzetét. Világosan szerepel benne a Palesztinában élő nem zsidó lakosság jogainak megőrzése, habár ez a kritizálók számára nem egyértelmű, hiszen a nyilatkozat nem tudott részletesebben kitérni a nem zsidó lakosság jogaira, tekintettel arra, hogy a palesztinai arab lakosság 1917-ben híján volt a nemzeti önazonosságtudatnak és szerveződésnek. A jeruzsálemi muftin kívül (aki maga sem vallotta saját magát palesztinnak) nem volt senki az arab közösségben, akivel tárgyalni lehetett volna.

Theresa May brit miniszterelnök büszkeséggel beszél Nagy-Britannia szerepéről Izrael állam megszületésében

Valójában a területet technikailag az Ottomán Birodalom irányította. Ráadásul a régióban inkább zsidók vertek gyökeret, mintsem az akkoriban nagyrészt nomád életvitelt folytató arabok.

Mind a mai napig a palesztinai arabok valós törekvései meghatározhatatlanok, hiszen nincs saját országuk. Figyelembe véve, hogy a Balfour Nyilatkozat ténylegesen utalt a Palesztinában élő arabok jogaira, helytelen azt állítani, hogy ez a nyilatkozat vetette el az arab-izraeli konfliktus magját.

Mindenesetre a Balfour Nyilatkozat (a britek következő évekbeli visszatáncolása ellenére) szükségszerűvé tette egy zsidó állam megszületését Palesztinában. Megte-

remtette annak lehetőségét, hogy létrejön a Közel-Kelet egyetlen demokráciája, ahol még az ott élő arabok is több jogot élveznek, mint a többi arab a környező országokban. Ez tette lehetővé a világ zsidósága számára, hogy az álmaikban élő zsidó állam valósággá váljon.

¹ [https://hu.wikipedia.org/wiki/Balfour_nyilatkozat_\(1917\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Balfour_nyilatkozat_(1917)) Hozzáférés: 2017.11.11.

John O'Neill 2017. november 11-én a detroitnews.com oldalon elérhető cikke alapján szerkesztette:

Sugár Károly

A cionizmus szó a Cion (=„Sion”) szóból ered, amely először Sámuel próféta könyvében jelenik meg. Cion Jeruzsálem egyik erődtornyának a neve. Miután Dávid király elfoglalta Jeruzsálemet a jebuzitáktól, Cion helyén épült fel „Dávid városa”. Cion szimbolikusan nem csak Jeruzsálemet, hanem az egész országot jelenti a zsidók számára (lásd 137. Zsoltár). A zsidók a diaszpórában sem feledkeztek meg Cionról, a középkorban írta Jehuda Halevi „Cion énekeit”. A mozgalom előfutárai voltak: Jehuda Alkalay szarajevói származású rabbi, a lengyel származású Kalischer rabbi, a magyar származású Natonek József rabbi és Moses Hess filozófus. Natonek már a 19. század közepén írt a független zsidó államról, a többiekkel ellentétben azonban ő nem vallási, hanem történelmi érvekre hivatkozott. Konstantinápolyba utazott, hogy a szultántól engedélyt kérjen a zsidó nép letelepítésére, így ő volt az első politikai cionista. Magyarországon nem adták ki műveit.

Moses Hess 1862-ben publikálta *Rom und Jerusalem* című művét, melyben előrevetítette a zsidó nép nemzeti újjászülését. Utalt rá, hogy a cionizmus az európai kis népek szabadságmozgalmaikhoz csatlakozzik.

A század vége felé egyre kiterjedtebbé vált a Chibat Cion mozgalom, amely Rothschild báró segítségével földművelő telepéseket küldött Palesztinába.

A cionizmus szót először Nathan Birnbaum használta, a mozgalomról azonban először a Dreyfus per nyomán született *Judenstaat*, Herzl Tivadar műve ír. Ezt tekintik a cionizmus alapművének.

1897-ben ült össze az I. Cionista Világkongresszus Bázelen, és megalakult a Cionista Világszervezet. Herzl így írt erről naplójában: „Bázelen megalapítottam a zsidók országát, s ha most még nevet is ezen valaki, várjatok öt vagy legfeljebb ötven évig és meglátjátok.”

Herzl jóslata szinte időre beteljesedett: 1947-ben, tehát ötven évvel a bejegyzés után osztották fel a brit palesztin mandátumot egy zsidó és egy arab államra.

Forrás: Wikipédia

Gyerünk a moziba be!

Ezúttal – a Soul exodus után – ismét egy magyar filmet ajánlok a Sófár nyájas olvasóinak figyelmébe. *Török Ferenc 1945* című, *Szántó T. Gábor* elbeszéléséből készült alkotása tavasszal került a mozikba, s bár nem vetekedhet olyan, nagy közönségsikert arató filmekkel, mint például a *Kincsem*, megfontolásra érdemes gondolatokat vet fel.

A címben szereplő év augusztusában a western filmekre emlékeztető módon két titokzatos, szótlan, fekete ruhás idegen jelenik meg egy magyar falu vasútállomásán. Közben – a szovjet megszálló katonák vigyázó tekintetével kísérve – a népek a nagyhatalmú, gátlástalan törtető, kiskirály jegyző fiának esküvőjére készülnek. Amikor a bajt szimatoló állomásfőnök nekiered, hogy jelentse a jövevények érkezését, elszabadul a pokol, titkok, bűnök, árulások kerülnek elő.

Az öreg és a fiatal zsidó felbukkanása nyomán előbújik az attól való félelem, hogy a halottnak hitt zsidó szomszéd lábakelt javait (varrógépet, ágyneműt, evőeszközöket...) vissza kell szolgáltatni, a megürült házakból ki kell költözni. S eluralkodik az irigység, a felelősség el- és áthárításának jellegzetes emberi érzelme, magatartási formája, vagyis a film a nem zsidók szemszögéből mutatja be a tetteinkkel való elmaradt szembenézés szükségességét, máig nem törlesztett adósságunkat. Ide kívánczok a korabeli vicc: amikor az egyik falubéli a hazatérő munkaszolgálatos életkezdesi lehetőségei felől érdeklődik, ő így panaszkodik: *Nem maradt semmim, csak az, ami rajtad van*. Manapság nem ildomos Aczél Györgyöt idézni, én most mégis megteszem. Életinterjújában olvasható: „... összehívtam a zempléni zsidókat, és azt mondtam, hogy kérem, ... hagyják abba a falu felforgatását, hogy hol van a hokedlijük. Ha itt akarnak élni, akkor békét kell kötni valahogy az emberekkel.”

A megbékélés, a hazatérők által talált kialakulatlan, rendezetlen, hektikusan formálódó hatalmi viszonyok konszolidálása elengedhetetlenné teszi a történetek olykor bizony fájdalmas vizsgálatát. Bevallom, először arra gondoltam, ez egy tipikusan közép-európai történet, amely a világ más, szerencsésebb tájain nem vagy kevésbé hat. Tévedtem, s ezt nem csupán az elnyert díjak sokasága bizonyítja, hanem az is, hogy – mondjuk – az Egyesült Államokban is napirenden van, indulatokat kelt a réges régen volt polgárháború történetének feldolgozatlansága, kibeszéletlensége. Azt hiszem, ezért is egyetemes érvényű *Török Ferenc* munkája, s akkor még nem is ejtettünk szót a remek színészi alakításokról, a film lenyűgöző képi világáról, a pontos, korhű jelmezokről, eszközökről. Egszóval: fogadják meg a címbéli felszólítást!

Fekete Antal

CHANUKAI RENDEZVÉNY

Szeretettel várunk minden érdeklődőt
2017. december 18-án hétfőn 17 órától
az 5778. évi chanukai összejeövetelünkre.

Az ünnepi gyertyagyújtást követő műsorban fellép:
Gerendás Péter és Kardos Dániel

SÓFÁR

A Nyíregyházi Zsidó Hitközség folyóirata

Postacím: 4400 Nyíregyháza, Mártírok tere 6. • E-mail: sofarujzag@gmail.com • Tel./fax: (36)-42-417-939

Web: www.sofar-ujzaghu • Számlaszám: OTP 11744003-20331427 • Főszerkesztő: Somos Péter • Felelős kiadó a Nyíregyházi Zsidó Hitközség

Tördelés, nyomtatás: Gprint Iroda (4400 Nyíregyháza, Szabolcs u. 7/A)

A folyóirat ingyenes!

A lap MAZSÖK támogatásból valósult meg.